

A csoportközi kontaktus biztonságérzetre gyakorolt hatása

Egy közép-magyarországi kísérlet eredményei a menekültválság árnyékában

Farkas Attila¹ – Kovarek Dániel

farkasphd@student.elte.hu; kovarekd@ceu.edu

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.3.1>

Beérkezés: 2020. 04. 10.

Átdolgozott változat beérkezése: 2020. 10. 13.

Elfogadás: 2021. 01. 15.

Összefoglaló: A tanulmány a csoportközi érintkezés és a biztonságérzet közötti oksági összefüggést teszteli egy közép-magyarországi település példáján. A 2015-től kezdődő menekültválság és az erre épülő kormányzati kampány döntően tematizálta a közhangulatot, és átalakította nemcsak a menekültekhez, de az Európán kívüli területekről származó emberekhez társított asszociációkat is. Számos magyar számára a menekültek „betelepítésének” lehetősége, az eltérő bőrszínű vagy vallású emberek településükön való megjelenése félelemérzet forrásává válhatott. Az írás a kísérleti társadalomtudomány módszertanát segítségül hívva azt vizsgálja, hogy milyen reakciókat vált ki egy minimális beavatkozás: mindösszesen kettő afrikai férfival történő napi kontaktus az ingázás kontextusában. Ugyanazon vasúti viszonylatot használó ingázók két csoportja alkotta a kísérleti és a kontrollcsoportot, amelyeket csak a vonatok negyedórás követési ideje különböztetett meg egymástól. Előbbi vonat utazóközönsége ugyanakkor két tanzániai férfi kíséretében utazott, akik a kutatás asszisztenseiként hét napon át ingáztak Budapestre. Az utasok mindeközben egy, névleg vasútfeljesztéssel kapcsolatos kérdőív kitöltésére lettek felkérve, amely ugyanakkor biztonságérzetre vonatkozó kérdéseket is tartalmazott. A kísérleti (N = 32) és a kontrollcsoportba (N = 31) besorolt válaszadók között statisztikailag szignifikáns különbség volt megfigyelhető a beavatkozást követően. Azon válaszadók, akik olyan vonattal utaztak, amelyen az asszisztensek tartózkodtak, jelentősen alacsonyabb biztonságérzetről számoltak be a vasútállomást, illetve annak környezetét illetően az elvégzett t-próbák és az illesztett regressziós modell eredményei alapján. A kutatás eredményei alátámasztják a kontaktushipotézis módosított változatát – amely szerint a „minőségi” és a futólagos, felszínes kapcsolat ellentétes előjellel kapcsolódik a migrációval kapcsolatos félelemekhez –, és első közvetlen, mikroszintű tesztjét adja az elmúlt évek biztonságiasító diskurzusának.

Kulcsszavak: csoportközi érintkezés, migráció, biztonságérzet, kétcsoportos kísérlet, kontaktushipotézis, biztonságiasítás

1 A szerzőt a tanulmány elkészítésében az Információs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programja támogatta. A szerzők hálásak Schlett Bálint Gergőnek, Cseke Veronikának, illetve Tóth Csabának az elméleti keretet érintő javaslatokért, valamint a kézirat egy korábbi változatához fűzött észrevételeikért.

Bevezetés

A 2015-ös menekültválság óta a kormány negatív kampányt épített a migráció témája köré, az idegenektől való félelem ugyanakkor nem újdonság a magyar társadalomban. Korábbi kutatások megerősítik, hogy a társadalom jelentős részének meglehetősen negatívak az idegenekkel szembeni attitűdjeik. Ez 2015 után még inkább láthatóvá vált: az idegenellenes attitűddel rendelkezők aránya jelentősen megnőtt, különösképpen az alacsony iskolázottságúak és az alacsonyabb jövedelműek körében (Enyedi et al. 2004; Messing–Ságvári 2016; Sik et al. 2016). A kontaktushipotézis alapján csökkenthető az előítéleteesség és a negatív sztereotipizálás a többségi és a kisebbségi csoportok között interakció által (Allport 1954). Az elméletet számos ízben tesztelték az elmúlt hat évtizedben: Pettigrew és Tropp (2006) metaelemzése több mint 500, összesen 250 ezer résztvevőre kiterjedő empirikus munkát összegez, amelyek Allport hipotézisét vizsgálták; ezek döntő többsége alátámasztotta az eredeti feltevést. A hazai empiria ugyanakkor azt mutatja, hogy a kontaktus minősége – vagyis hogy felületes, csupán észlelésre korlátozódó vagy személyes, „minőségi” interakción van szó – ellentétes előjellel magyarázza az előítéleteességet és a fenyegetettség érzetét (Simonovits 2016).

A csoportközi kontaktus hatását Magyarországon kísérleti módszertannal nem vizsgálták, de egyébként is kevés, oksági mechanizmusokat hitelesen demonstráló tanulmány látott napvilágot a migráció témakörében. Jelen tanulmány újdonsága a korábbi hazai, kísérleti módszertant használó (Enyedi 2012; Kmetty 2018; Letenyei–Takács 2003; Pálosi et al. 2007; Patkós 2015; Simonovits et al. 2018) kutatásokhoz képest, hogy a menekültellenesség kontextusában dolgoz fel kísérleti úton szerzett adatokat.

A kísérlet során megvizsgáltuk a csoportok (az eltérő bőrszínű és nyelvet beszélő emberek) közötti interakció hatását; vagyis hogy azok konfliktusforrásként jelentkeznek, vagy inkább az előítéletek csökkentéséhez járulnak hozzá. Továbbá arra is kíváncsiak voltunk, hogy miként reagálnak az emberek arra, ha azt gondolják, hogy közvetlen lakó-környezetükbe kinézetre „migránsok” költöztek. Milyen hatással van a rendszeres, napi kontaktus – a „betelepítés illúziója” – a helyben lakók biztonságérzetére? A kísérletben két színés bőrrű asszisztens vett részt, akiket arra kértünk, hogy a Maglódi nyaralók vasútállomásról minden reggel utazzanak Budapestre a 7 óra 14-kor induló vonattal, akárcsak a többi, munkába igyekvő helyi lakos. A kísérlet hét munkanapot vett igénybe, amely során kérdőívvel mértük fel az ingázók attitűdjeit, a kísérleti és a kontrollcsoportban egyaránt.

Ryan D. Enos (2014) a csoportok közötti konfliktusokat kísérleti módszerrel vizsgálta. Több asszisztens megkért, hogy Boston külvárosából ingázzanak, mindennap ugyanazzal a vonattal, közben pedig kérdőíves felmérést végzett a többi utazó körében. A kutatásban részt vevő asszisztensek spanyol ajkúak voltak, azaz a környéken megszokottól eltérően bőrük színe kicsit sötétebb volt, és angol helyett spanyolul beszéltek egymás között. Mindössze ennyi is elég volt ahhoz, hogy a válaszadók attitűdjeire hatással legyenek: a különböző, bevándorlással kapcsolatos kérdésekre – pl. angol mint hivatalos nyelv, illegális bevándorlók deportálása – adott válaszokban szignifikáns kü-

lönbség volt a hatásnak kitett válaszadók és a kontrollcsoport megkérdezettjei között; előbbiek érdemben elutasítóbb attitűdöt vettek fel.

Tanulmányunk bizonyos szempontból e kísérlet replikációjának tekinthető, jóllehet több szempontból alapvetően különbözik is attól. Egyrészt az Egyesült Államok helyett a kontextust Magyarország adja, ahol az Enos terepmunkájának idején kormányzó Obama-adminisztrációnál jelentősen idegenellenesebb kommunikációt és intézkedéseket folytattak állami (kormányzati és önkormányzati) politikai szereplők. Másrészt az általunk használt függő változó nem a bevándorlással kapcsolatos attitűdökre vonatkozott – hiszen ezzel kapcsolatban viszonylag egységesen elutasító a hazai társadalom döntő többsége –, hanem a biztonságérzetre. Végezetül nagyvárosi helyszín helyett egy vidéki, tízezer fős települést választottunk, amely agglomerációs fekvése miatt döntően használja a kötöttpályás közösségi közlekedést (így a csoportközi kontaktus a beavatkozás hatására kvázi elkerülhetetlen), ugyanakkor teljesen hiányzik az eltérő bőrszínű, más nyelvet beszélő vagy vallású emberekkel való együttélés tapasztalata.

A kutatás eredményei alapján számottevően alacsonyabb biztonságérzetről számoltak be a kísérleti csoportba tartozó válaszadók, mint a kontrollcsoport tagjai; mind a vasútállomásra, mind az annak közvetlen környezetére vonatkozó kérdésre átlagosan alacsonyabb értéket adtak meg. A különbség mindkét függő változó esetében statisztikailag szignifikáns az illesztett regressziós modellek (OLS) alapján, továbbá a vasútállomást vizsgáló kérdést illetően a vonatkozó t-próba eredményei alapján is. A korábbi szakirodalomban a migrációellenességgel összefüggésbe hozott változók (iskolázottság és jövedelem) egyik modellben sem érik el a szignifikancia egyetlen konvencionális szintjét sem, érdemi magyarázóerővel így csak a kísérleti vs. kontrollcsoportba sorolás – vagyis hogy a válaszadók együtt utaztak-e színes bőrű, szuahéliül beszélő asszisztenseinkkel – bír.

A továbbiakban ismertetjük a csoportközi kontaktusra, a menekültellenességre és a biztonságérzetre vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalom releváns megállapításait. A harmadik fejezet megnevezi a kutatás hipotéziseit, pontosítja annak kérdéseit, és ismerteti a terepmunka részleteit. A negyedik szakasz a kísérleti és a kontrollcsoportba sorolt válaszadók által kitöltött kérdőívek alapján számot ad az eredményekről. Az ötödik fejezet értelmezi az eredményeket a hazai és a nemzetközi szakirodalom kontextusában, valamint levonja a konklúziót.

Elméleti keret és kontextus: idegenellenesség és menekültválság

Az előítéletesség és az idegenellenes attitűdök vizsgálata jelentős múltra tekint vissza. Különösen tetten érhető ez az amerikai szakirodalomban, ahol az egyes csoportok közötti vizsgálatok igen kiterjedtek, csakúgy, mint a faji különbségeken alapuló (Allport 1954; Bobo 1983; Katz–Braly 1935). Allport kifejtette, hogy az emberek általánosítanak és sztereotípiákat gyártanak, amikor egy másik személyről véleményt alakítanak ki. Inkább preferálják azt, hogy gyorsan, leegyszerűsítve döntsenek, mint hogy alaposabban

átgondolják a döntésüket. Így ezek a gyors döntések a másik ember külső jellemzőin alapulnak, mint például a bőrszínén, az öltözködésén vagy a külső jegyein. (Allport 1954)

A kategorizálás során egyes egyéneket nem egyéni tulajdonságaik alapján ítélnék meg, hanem annak alapján, hogy mely társadalmi csoport tagjai. Az ilyesfajta társadalmi kategóriákba helyezés gyakran öntudatlanul és automatikusan történik (Taylor–Fiske 1978), az agy pszichológiai gyorsreakciójaként, mint egy érzelmi reakció (Fiske 2014; Stangor 2000). Stangor és Schaller (2000) szerint az emberek kategorizálása a tárgyak kategorizálásában gyökeredzik, így egyfajta evolúciós képességként értelmezhető. Ezért önkéntelenül is, de kategorizálunk, mindig, mindent és mindenkit.

A kategorizálás nem mindig vezet előítéletességhez. Az előítélet magában foglalja a negatív érzéseket egy-egy társadalmi csoporttal kapcsolatban mindössze azért, mert egy adott személy ahhoz a csoporthoz tartozik, amelytől az illető idegenkedik. Ilyen előítéletes érzések lehetnek az ellenszenv, a gyűlölet, az undor, a félelem, amely egyes emberek ellen irányul pusztán azért, mert más etnikai vagy faji csoportba tartoznak (Allport 1954; Jones 2002; Stangor 2000).

A hazai kutatások is igen széles körben vizsgálták a csoportok közötti konfliktusok kérdéskörét, különös tekintettel az előítéletességre. Faragó Laura és Kende Anna pszichológiai vizsgálatukban kimutatták, hogy a magyarok az egyes vizsgált csoportok közül leginkább a cigánysággal és a migránsokkal² szemben mutatnak ellenérzéseket (Faragó–Kende 2017). A TÁRKI több mint 20 éve méri a magyar társadalom idegenellenes attitűdjeit. Az adatok alapján elmondható, hogy a 2015-ös menekültválság után a korábbi átlagos 8-10%-os idegenbarát attitűd eltűnt, a mérlegelők aránya jelentősen csökkent, 50-60%-ról 46%-ra, az idegenellenesek aránya pedig jelentősen megnőtt, a korábbi 30-35% körüli értékről 53%-ra (Simonovits–Bernát 2016). Az idegenellenesség a magyar társadalomban már 1995-ben is inkább jellemezte az alacsony iskolai végzettségűeket, a vidéki lakosokat – különösen a keleti megyében élőket – és az alacsony jövedelemmel rendelkezőket, például munkanélkülieket (Enyedi et al. 2004; Fábíán–Sik 1996; Messing–Ságvári 2016; Sik et al. 2016). Ez empirikus alapon támasztja alá a jóléti sovinizmus elméletét (Mudde 2002), holott ekkoriban Magyarországon valós „veszélyként” még nem jelent meg a migráció. Mindez egybevág a nemzetközi szakirodalom megállapításaival (Citrin et al. 1996; Markaki–Longhi 2013; Tajfel–Turner 1986), miszerint a vidéken élő emberek körében általában magasabb az idegenellenesség.

Jóllehet a magyar társadalomban a rendszerváltozást követően folyamatosan jelen volt egy nagyarányú idegenellenesség, az adatokból egyértelműen látszik, hogy a 2015-ös válság jelentősen erősítette az ilyesfajta attitűdöket. Ehhez adódhatott hozzá a tudatosan felépített kormányzati kampány, amellyel a harmadik Orbán-kormány az emberekben meglévő előítéletességet erősítette fel: a 2015-ös menekültválságot több kutatás is a morális pánik megnyilvánulásaként írta le (Barlai–Sik 2017; Gerő–Sik 2020). A kormányzat ugyanis a me-

2 Faragó és Kende (2017: 124) tanulmányukban szándékosan használták a „migráns” kifejezést a „bevándorló” helyett annak érdekében, hogy politikailag inkorrekt hívószóként alkalmasabb legyen az előítéletek mérésére. Ezzel összhangban a kifejezést mi is csak idézőjelben, és kizárólag akkor használjuk, ha a kormányzati diszkurzív keretével egybevágó percepcióra utalunk, amelyet az általunk választott kísérleti inger kiváltani igyekezett – és amely percepció kialakulásáról a helyiek olykor direkt módon is beszámoltak.

nedékkérők tömegeit a „*társadalom idealizált rendjét (hagyományos életmódját vagy alapvető értékrendszerét, konstruált, konszenzuális valóságát) fenyegető veszélyként*” láttatta annak érdekében, hogy „*autoritatív megoldásokat sürgető közhangulat*” (Kitzinger 2000: 23) alakuljon ki.

A magyar politikát a közelmúltig jellemző háromosztatúság – vagyis a Fidesz–KDNP, a baloldali és liberális pártok, illetve a Jobbik alkotta három blokk egymástól elkülönülő és egymással versengő rendszere (Kovarek–Soós 2016) – nem jelent elvágólagosságot a szavazótáborok menekültpolitikával kapcsolatos attitűdjeit illetően. Bár a témát kétségtelenül a Fidesz–KDNP „*tornászta fel*” a politikai napirend csúcsára, és a morális pánik szakirodalma szerint a fenyegetettség percepciója is elsősorban a kormánynak kedvezhetett – hiszen társadalmi igényt támasztott a törvényi szigorítások és a különleges jogrend mögé (Kitzinger 2000: 23) –, a bevándorláspolitikai kérdésében a Jobbik gyakran túllicitálni igyekezett a kormánypártokat ellenzékéből (Böcskei–Molnár 2017), de még az LMP szavazóinak jelentős része is úgy érezte, hogy a bevándorlás veszélyt jelent a kultúrára (Kovarek–Littvay 2019: 580). Tudható, hogy a szavazótáborok lekövetik a pártok, illetve más politikai elitek által kialakított törésvonalakat és felülről artikulált attitűdpozíciókat (Enyedi 2004), az eltérő bőrszínű vagy származású emberekhez társított félelem pedig nemcsak a kormány által központilag kommunikált üzenet volt, hanem mikroszinten, például a jobbikos polgármesterek vezette települések intézkedéseiben is megjelent (Kovarek et al. 2017). Kutatásunk alapvető kérdése, hogy mindez közvetlen környezetük biztonságával kapcsolatos érzékelésüket is befolyásolja-e.

A migrációs válság kezelésének elhúzódó európai vitája, valamint az ezzel párhuzamosan történt terrorista akciók lehetőséget adtak Orbán Viktornak és kormányának, hogy egy biztonságiasító narratívát (Buzan et al. 1998) alakítson ki a bevándorlással kapcsolatban. Populista retorikát használva folyamatosan srófolta fel a válság tétjét, és igyekezett összekapcsolni az (illegális) migrációt a szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal a választópolgárok fejében (Illés et al. 2018: 11–12). A miniszterelnök közvetlenül a *Charlie Hebdo* elleni, 2015 januárjában elkövetett terrortámadás után indította el a migrációt és a multikulturalizmust biztonságiasító diskurzusát – a narratívát, amelyet először egy tévéinterjúban ismertetett, majd hamarosan nemzeti konzultációk, óriásplakátok, kormányközeli sajtótermékek, valamint rádió- és tévéadókon terített hirdetések visszhangozták az üzenetet (Bocskor 2018: 557). Mindez jól illett egy tágabb, számos EU-tagállamot érintő folyamatba, amelynek keretein belül vezető uniós politikusok „új rabszolga-kereskedelemmel” és „bűnözői csoportokkal” próbálták összekötni a migrációs válságot; jóllehet az vitatott, hogy a fenti biztonságiasító megközelítések mennyiben nyertek legitimitást az európai közvélemény és média szemében (Hintjens 2019).

Bár a migrációs válság kezdetén még nem volt eldöntött, hogy a gazdasági keretezés („megélhetési bevándorló”, „gazdasági bevándorló”) vagy a biztonságiasító narratíva fogja dominálni a közbeszédet, a Keleti pályaudvaron és a röszkei határon történt események után a kormánykommunikáció egyértelműen az utóbbira fókuszált (Bocskor 2018: 561). A menekültválság biztonságiasítása emellett nemcsak diszkurzív szinten, hanem konkrét közpolitikai intézkedésekben is testet öltött – úgymint Szerbia biztonságos országgá

minősítése, a déli határzár felhúzása vagy a „tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet” kodifikálása és életbe léptetése (Bocskor 2018; Szalai–Göbl 2015). Mivel az orbáni krízisnarratíva eleinte közvetlenül a bevándorlás közbiztonságra gyakorolt hatására koncentrált (Illés et al. 2018: 12), és a kormány által minden háztartásba kiküldött nemzeti konzultációk is biztonsági fenyegetésként keretették a migrációt, úgy döntöttünk, hogy Enos (2014) megközelítésével ellentétben közvetlenül a biztonságérzetet, nem pedig attitűdöket, ideológiai önbesorolást fogunk mérni. Ezzel lerövidítjük az oksági mechanizmust, annak első láncszemét vizsgálva, továbbá elsőként adjuk empirikus tesztjét annak, hogy egy minimális, csoportközi interakciókat érintő beavatkozás is mérhető változásokot indukál-e az emberek biztonságérzetében egy olyan politikai és médiakörnyezetben, amelyet a migrációt biztonságiasító diskurzusok dominanciája jellemez.

A szakirodalom állítását, miszerint a csoportok közötti konfliktusok és az előítéletesség csökkenthető, minimalizálható azáltal, ha az egyes csoportok tagjai interakcióba lépnek, találkoznak egymással, legalább részben módosítja a kontaktus minősége. Mint azt a hazai kérdőíves lekérdezések eredményei alátámasztják (Simonovits 2016), Allport kontaktushipotézise elsősorban „minőségi”, tehát valódi és személyes kapcsolat esetén csökkenti az előítéletességet, míg a felszínes, ad hoc tapasztalat – pusztán találkozni, összefutni menedékkérőkkel vagy bevándorlókval – akár növelheti is a fenyegetettségérzetet és a migráció által kiváltott szorongás mértékét. Barna és Koltai (2018) tanulmánya alapján az utóbbi években jelentősen növekedett azoknak a magyaroknak az aránya, akik bevándorlásellenes attitűddel rendelkeznek – annak ellenére, hogy személyes kontaktusuk meglehetősen kevés volt. A bevándorlást érintő közpolitikai javaslatoknál (pl. kvótarendszer és más menekültelosztási mechanizmusok) ugyanakkor jelentősen több emberhez jutottak el a biztonságérzetre ható üzenetek: vagyis hogy a sötétebb bőrszínű, afrikai vagy közel-keleti származású emberektől félni kell.

Módszertan: hipotézisek és terepmunka

A fentiek alapján kutatásunk fő hipotézise, hogy azok az ingázók, akik *rendszeresen* kapcsolatba kerülnek eltérő bőrszínű, nyelvű és kulturális hátterű – a felületes szemlélő számára menekültnek vagy bevándorlónak látszó – személlyel, kevésbé fogják magukat biztonságban érezni, mint azok, akik napi rutinjuk során nincsenek kitéve csoportközi kontaktusnak. Mindez operacionalizálva azt jelenti, hogy a hatásnak kitett kísérleti csoportban kimutathatóan alacsonyabb lesz az átlagos biztonságérzet a kontrollcsoporthoz képest. A kontrollcsoportba tartozás és a függő változóink közti negatív kapcsolatot nemcsak a fentebb részletezett biztonságiasító diskurzus elfogadottsága és sikeressége miatt várjuk, hanem azért is, mert az általunk választott kísérleti inger sokkal inkább a „felszínes” kontaktussal (Simonovits 2016) rokonítható, semmint Allport (1954) eredeti hipotézisével.

A szakirodalom alapján két további alhipotézist fogalmaztunk meg. Feltételeztük, hogy mind az alacsony iskolai végzettségűek, mind az alacsony jövedelműek átlagosan kevésbé érzik majd magukat biztonságban a rendszeres csoportközi kontaktust – vagy-

is az asszisztenseikkel való közös vonatozást – követően. Mindez tehát alacsonyabb biztonságérzetet jelent azok számára, akik – kérdőíves válaszaik alapján – kevesebb havi jövedelemmel vagy csupán középfokú vagy általános iskolai végzettséggel rendelkeznek. Mivel a domináns, bevándorlást biztonságiasító kormányzati narratíva kritikátlan átvétele (Bernáth–Messing 2015) által a pártpreferencia elvesztette érdemi magyarázóerejét a bevándorlásellenes attitűdök esetén – és hogy megőrizzük kutatásunk „fedőstorijának” integritását –, kérdőívünk nem tartalmazott politikai önbesorolással és párt-hovatartozással kapcsolatos kérdéseket. Utóbbiakkal kapcsolatban így hipotézisekkel sem éltünk.

A helyszín kijelölésekor elsődleges szempontok a kísérlet kontrollálhatósága és a csoportközi kontaktus várható percepciója voltak. Olyan kötőtpályás viszonylatot (illetve konkrét vasúti megállót) kerestünk tehát, ahol egyértelműen lehatárolható kísérleti és kontrollcsoport, ahol többé-kevésbé ugyanazok utaznak az adott viszonylattal, illetve ahol az eltérő bőrszínű vagy nyelvű utazók szokatlanok, figyelemfelkeltőnek számítanak.³ Ez alapján közép-magyarországi települések jöhettek szóba, ahol a lakosság érdemi része Budapestre ingázik munkavállalási (vagy oktatási) célból. A konkrét helyszín kiválasztása előtt előkutatás keretében az egyik szerző több lehetséges útvonalat is végigutazott, figyelembe véve a Budapesttől való távolságot, a vonatközlekedés sűrűségét, az utasok mennyiségét, a megálló elhelyezkedését, a menetrendet, illetve a település alternatív, nem kötőtpályás közösségi közlekedéssel való ellátottságát.

A túl ritkán járó vonatokkal (vagy ellenkezőleg, a BKK által üzemeltetett buszos kapcsolattal is) ellátott települések – pl. a 142-es vonal mentén – így kiestek az első szűrőn, míg máshol éppen a sűrű követés, a vonal követési gyakorisága – pl. 100a, ahol szinte 5 percenként fut be egy-egy vonat – volt kizáró ok. Elvetettük az olyan megállókat is – pl. Vecsés–Kertekalja –, amelyek peronját két oldalról is meg tudják közelíteni az utasok, megnehezítve kérdőíves lekérdezésüket, és csökkentve annak esélyét, hogy találkoznak a kutatás külföldi asszisztenseivel. Végül a 120a vonalra esett a választás, ahol a Maglódi nyaraló megálló minden fenti szempontnak megfelelt. Épületét nemrégén újították fel, így hideg esetén itt várakoznak az utasok. A G és a Z jelzésű zónázó vonatok nem állnak meg ennél a megállónál, csak az S jelzésű személyvonatok, amelyek körülbelül 15 és 30 perces időközönként közlekednek. A megállót csak egy oldalról, a váróterem oldaláról lehetett megközelíteni. Az ingázók rendszeresen használják a 7 óra 14-es és a 7 óra 30-as vonatot is. Ez a körülbelül negyedórás szünet azt jelenti, hogy az utasok nem találomra választják ki, hogy melyik vonattal mennek (mint a metrónál), hanem menetrend alapján, konkrét vonat érkezéséhez jönnek. Így azt feltételeztük, hogy az emberek nagy többsége munkanapokon mindig ugyanazzal a vonattal jár munkába. E hipotézis részben Enos (2014) kísérletéből ered, de a kutatás során tapasztalt empiria is alátámasztotta. Így a 7 óra 14-es vonattal közlekedők alkották a kísérleti, a 7 óra 30-as vonat utasai pedig a kontrollcsoportot.⁴

A kutatási asszisztenseket egyetemi levelezőlistákra kiküldött angol nyelvű felhívás útján toboroztuk társadalomtudományi kutatáshoz, fix összegű díjazásért (15 ezer

3 Utóbbi feltétel kizárja például Piliscsabát, Gödöllőt és a hasonló egyetemi városokat a potenciális kísérleti helyszínek közül.

4 A vizsgált időszakban késések nem voltak tapasztalhatók.

forint) cserébe. Két, Tanzániából érkezett nemzetközi hallgatót választottunk ki. Az, hogy mindketten tanzániaiak voltak, azzal a járulékos előnnyel járt, hogy egymás között a saját nyelvükön (szuahéliül) kommunikálhattak, az ingázók percepciója így még közelebb állhatott a „betelepített bevándorlók” illúziójához, mint az „angolul beszélő külföldi diákok” képéhez. Elkerülendő, hogy viselkedésüket a szituációhoz igazítsák, az asszisztenseket sem avattuk be a kísérlet céljába. Így feladatuk mindössze annyi volt, hogy körülbelül 6 óra 50 perckor jelenjenek meg az állomáson, és a 7 óra 14-es vonattal utazzanak el Budapestre, hasonlóan a többi, munkába igyekvő helyihez. Annak érdekében, hogy esetleges szóbeli interakció során is konzisztens maradjon a helyieknek közvetített üzenet – illetve, hogy minimalizáljuk a potenciális konfliktusforrásokat –, az alábbi információkat osztottuk meg az asszisztensekkel: egy közpolitikai kutatásban vesznek részt, amelynek célja, hogy feltérképezze a vasúti közlekedés hiányosságait, illetve a vasúti közlekedésről gyűjt információkat a nemzetközi utasok szemén keresztül. Útjuk végén őket is arra kértük, hogy válaszoljanak meg egy (személyre szabott, angol nyelvű) kérdőívet. Részben az eredeti kutatási dizájnt igyekeztünk implementálni, amikor asszisztenseink „megvakítása” mellett döntöttünk, követve Enos (2014: 102) döntését; emellett úgy véltük, hogy az évek óta Magyarországon élő, a fővárosi és vidéki tömegközlekedést korábban már egyaránt használó külföldi diákok számára hétnapnyi elővárosi ingázás nem jelent a napi életminőségüket minimálisnál nagyobb mértékben veszélyeztető kockázatot (Morton–Tucker 2014). A feleletválasztós kérdéseken túl lehetőségük volt szöveges válasz keretében kifejtteniük, hogy észleltek-e bármilyen, a megszokottól eltérő dolgot az utazás során.⁵ A terepmunka befejezését követően asszisztenseinket írásban tájékoztattuk⁶ a kísérlet valódi céljáról, illetve arról, hogy milyen eszközökkel igyekeztük szavatolni biztonságukat az ingázással töltött idő alatt.

A kérdőív összeállításakor a szakirodalommal és a nagy nemzetközi felmérésekkel – European Social Survey (ESS), European Values Study (EVS) – való összevethetőség volt a célkitűzésünk. Tekintettel arra, hogy nagy tömegben, kvázi egyszerre jelentek meg a fővárosba ingázók a vonat indulása előtt, a papíralapú kérdőívvel történő személyes lekérdezés (PAPI) nem lehetett alternatíva, hiszen nagy jelentősen lelassította volna a folyamatot, vagy nem jutottak volna vissza a kérdezőbiztoshoz az ívek, hiszen a megkérdezettek távoztak volna menetrend szerinti járatukkal. Így online kérdőívek használata (CAWI) mellett döntöttünk. Előzetesen viszonylag alacsony számú kitöltővel kalkuláltunk, hiszen a kísérlet felépítése nem tette lehetővé az online vagy akár a hólabdamódszerrel történő terjesztést, hiszen biztosak akartunk lenni abban, hogy kitöltőink a kísérleti vagy a kontrollcsoportba tartoznak-e. A kérdőív összesen 10 kérdésből állt, kitöltése nem tartott tovább két percnél. A kérdéseket akár telefonról vagy más hordozó

5 Az asszisztensek által adott válaszokat naponta monitoroztuk, különös tekintettel az utolsó kérdésre; úgy véltük, amennyiben – akár verbális, akár fizikai – konfliktusba kerülnének a helyiekkel, elsősorban itt jeleznék azt számunkra. Biztonságuk érdekében ekkor természetesen azonnal leállítottuk volna a terepmunkát, de ilyenén válaszok hiányában beavatkozásra nem kellett, hogy sor kerüljön. A helyszínen sem verbális, sem fizikai inzultus nem történt.

6 Eredetileg a terepkísérlet replikációját terveztük egy másik helyszínen, de a márciusban eszkalálódó koronavírus-járvány keresztülhúzta számításainkat; a debriefing így e-mail üzenetváltásokon keresztül tudott megvalósulni.

ható eszközről (pl. táblagépről) is ki lehetett tölteni; azzal a várakozással éltünk, hogy a vonaton töltött „üresjáratban” az utasok jelentős része azonnal ki is töltheti kérdőívünket, a kérdőív mellé ajándékba kapott csokoládé kibontását és elfogyasztását követően.

A kérdések a következő szociodemográfiai változókra tértek ki: nem, kor, legmagasabb iskolai végzettség, jövedelem. Utóbbi két alternatív kérdéssel, az EVS kérdőívének magyar változatát használva mértük. Ezt követte néhány, közlekedéssel kapcsolatos kérdés (pl. „Mennyire elégedett a vasúti kocsik tisztaságával?”, illetve „Mennyire elégedett a vonatok pontosságával?”). Ezek „szendvicsként” fogták közre a függő változó mérésére használt kérdéseket: „Mennyire érzi úgy, hogy biztonságban van a vasútállomáson (Maglódi nyaraló)?”, továbbá „Mennyire érzi úgy, hogy ezen a környéken (Maglódi nyaraló) sötétedés után biztonságos egyedül sétálni?”. A fenti kérdések és a rájuk adott válaszok mérésére használt skála egyaránt az ESS magyar szövegezését követték: nagyon biztonságos, biztonságos, nem biztonságos, nagyon nem biztonságos, nem tudom.

A kísérlet álcája a maglódi közösségi közlekedés javítását célul kitűző civil szervezet tevékenysége volt.⁷ A Facebook-oldallal is rendelkező „Jobb Maglódi Közlekedésért” civil szervezet nevében fizetett hirdetéseket futtattunk, növelve az oldal elérését és ismertségét. A szervezet logójával és rövid szöveggel ellátott kérdőív kitöltésére felhívó üzeneteket sokszorosítottuk, majd ezeket csokoládéra ragasztva osztogattuk a kísérleti és a kontrollcsoport tagjai között. Szóban hasonló célokat (a vasúti közlekedésről szóló kérdőívet) jelöltük meg a csokoládé osztása közben. A kinyomtatott és csokoládéra ragasztott szóróanyag egy QR-kódot és egy linket is tartalmazott; mindkettő az online kérdőívre vezetett. A kísérlet 2020. január 27-én, hétfőn kezdődött, a két asszisztens ekkor jelent meg először a vasútállomáson, a kérdőívadás azonban csak szerdán kezdődött meg, amikor már harmadikára láthatták a két tanzániai férfit Budapestre ingázni. A kísérlet február 4-éig tartott; a helyiek minden munkanapon kérdőívkitöltésre ösztönözte jelen tanulmány egyik szerzője.

Az eredmények ismertetése előtt érdemes áttekintenünk kutatásunk etikai vonatkozásait. Összhangban a terepkísérletekre vonatkozó etikai elvárásokkal a kísérleti alanyok kiválasztását kizárólag a vizsgált probléma orientálta: kötöttpályás közlekedési eszközön, magyar kontextusban replikálni Enos (2014) eredményeit. Vagyoni vagy etnikai kisebbségek, marginalizált csoportok – dacára annak, hogy hajlamosabbak xenofób attitűdökre – nem voltak felülreprezentálva, a szociodemográfiai háttér nem befolyásolta a kísérleti vagy a kontrollcsoportba történő besorolást (sem a terepkísérlet helyszínének kiválasztását). Kutatási asszisztenseink emellett semmiképpen sem voltak „könnyen elérhetőek” (Teale 2014: 132); magasan képzett, mérnökhallgató státu-

7 Annak érdekében, hogy a kísérleti inger ne keltsen gyanút, és azt a válaszadók ne kössék össze a kérdőívünkkel, elengedhetetlen volt, hogy megtevésszük válaszadóinkat. Felelős társadalomtudósként ugyanakkor célunk volt, hogy a kizárólag megtevéstés céljából gyűjtött, a vasúti szolgáltatás színvonalára vonatkozó válaszok se vesszenek kárba: így azokat a tanulmány megjelenésével egy időben átadjuk olyan valós civil szervezeteknek, amelyek munkája révén a helyi közösség és a kötöttpályás közlekedést szívükön viselő civilek is fejlődhetnek. Mindez összhangban van a Belmont-jelentés igazságosságra vonatkozó alapelvével is: a kutatás eredményeit és járulékos hasznait arányosan, nem privilegizált, illetve a kutatásban részt nem vevő csoportok körében terítjük és ismertetjük (Teale 2014: 131). Ellenkezőleg: elsősorban a helyiek (a cizelt hirdetéseket használó Facebook-oldal követői), illetve vasútbarátok, a kötöttpályás közlekedést rendszeresen használók (a közlekedéspolitikai NGO elérési köre) részesülnek majd a terepkísérlet társadalmi hasznából, és ismerik majd meg a közösségi közlekedés színvonalára, pontosságára, lehetséges fejlesztési irányaira vonatkozó kérdésekre adott válaszokat. Az informált beleegyezés és a debrief hiányát így ellensúlyozhatja, ha a kutatás eredményei társadalmilag is hasznosulnak (Baldassarri–Abascar 2017: 63).

szuk miatt az sem valószínűsíthető, hogy manipulálhatóbbak vagy kihasználhatóbbak lettek volna, mint más, *Magyarországon élő színes bőrű, idegen nyelvet beszélő személyek*.⁸

A kutatás valódi céljának elfedése a *Hawthorne-effektus* elkerülése érdekében volt szükséges (Teele 2014: 125): vagyis hogy a kísérleti alanyaink ne változtassák meg válaszaikat pusztán azért, mert értesülnek arról, hogy egy terepkísérlet résztvevői (illetve arról, hogy az *milyen célból* zajlik). Okkal volt feltételezhető, hogy az alacsony biztonságérzetről beszámoló válaszadók „öncenzúrázhatják” válaszaikat – például úgy gondolhatják, politikailag nem korrekt félelmet és biztonsági fenyegetést társítani más bőrszínű és nyelvet beszélő utasokhoz. Emiatt úgy láttuk, hogy „*hatékony, megtevesztést nem alkalmazó alternatív kutatási dizájn nem kivitelezhető*” (Sisti et al. 2013: 51). A szakirodalom szerint a megtevesztés használata ilyenkor indokolt lehet, korlátozott érintkezés esetén (Barchard–Williams 2008); kísérletünk, amely eredendően a „minőségi” helyett a „felületes” kapcsolat oksági következményeinek vizsgálatára vállalkozott, az ilyen kutatások ideáltípusa. A korlátozott érintkezés egyúttal minimális beavatkozást (Desposato 2018: 747) is jelentett, amely nem rótt fölösleges terhet a kutatásban részt vevőkre. A kérdőív kitöltése kevesebb mint két percet vett igénybe, alanyaink pedig szokásos útvonalukon jutottak el a munkahelyükre. Asszisztenseink jóllétét nem befolyásolta negatív irányba, hogy nem ismerték a kutatás eredeti célját (Sisti et al. 2013: 51): a feladat minden eleme ismert volt számukra, amikor jelentkeztek a felhívásra.

A legtöbb etikai szabályzat emellett elvárja, hogy a megtevesztést használó kísérletek minimális *kockázatot* jelentsenek: vagyis az esetleges veszélyforrások nem lehetnek nagyobbak, mint amelyekkel a kísérleti alanyok hétköznapi életünkben rendszeresen találkozhatnak. Ezért mérlegeltük mindazon tényezőket, amelyek növelik (vagy csökkentik) a terepkísérletünk potenciális ártalmait (Sieber et al. 2008). Deviáns, a társadalom által stigmatizált tevékenységet nem indukáltunk sem kísérleti alanyaink, sem asszisztenseink számára; megfigyelt és manipulált viselkedésük egyértelműen nem a kísérleti beavatkozás hatására jött létre – ellenkezőleg, az természetes, az ingázók számára⁹ napi rutinjuk részét képezte. Ami a kísérletben részt vevők *beazonosíthatóságát* illeti, részben ennek megőrzése magyarázza az egyéni *debrief* kivitelezhetetlenségét. Személyes adatokat, elérhetőséget sem lekérdezni, sem megőrizni nem akartunk; mindez meggyőzően demonstrálhatta a névtelenséget azon válaszadók számára, akik potenciálisan fel-, illetve kiismerhették a kutatási dizájnt, és az anonimitás garanciája nélkül megváltoztatták volna válaszaikat, hogy igazodjanak a társadalmi elvárásokhoz.

A felelős terepkísérlet előfeltétele továbbá, hogy alapos kvalitatív tudással rendelkezünk a vizsgált közösségről (Baldassari–Abascal 2017: 63; Teele 2014: 136). A potenciális veszélyek minimalizálása érdekében áttekintettük, hogy a helyszínül

8 A terepkísérlet külső érvényességét például növelhette volna, ha tényleges menedékkérőket (vagy oltalmazott státuszban lévőket) kérünk fel asszisztensnek. Ez azonban súlyos etikai aggályokat vetett volna fel: a huzamosabb ideje Magyarországon élő, önálló jövedelemmel rendelkező hallgatókkal szemben a menekültek helyzete sokkal kiszolgáltatottabb. Nem irreális feltételezés, hogy a néhány ezer forintos juttatás kellő motiváció lett volna számukra, hogy akkor is kutatási asszisztenciát nyújtsanak, amikor verbális vagy fizikai konfliktusba keverednek a vonaton. Emellett a hatalmi viszonyok is aszimmetrikusabbak lettek volna e cikk szerzőivel szemben, akik az egyetemisták szemében „csak” kutatók, amely társadalmi csoport képviselőivel környezetükben egyébként is találkoznak.

9 Budapest és egy előváros között ingázni kevésbé magától értetődő asszisztenseink számára, a közösségi közlekedést ugyanakkor valószínűsíthetően ők is használják.

választott településen mennyire gyakoriak a gyűlölet-bűncselekmények. A Magyar Rendőrség online archívuma alapján a kutatást megelőző két évben Maglódon gyűlölet-bűncselekmény nem történt, megerősítve, hogy a kísérletben való részvétel asszisztenseink számára sem jelent a minimálisnál nagyobb kockázatot.

Az informált beleegyezés szükségtelen lehet olyan terepkísérletek során, ahol a beavatkozás kockázata elhanyagolható, illetve minimális (Teele 2014: 127–128). A fentiek alapján ez mind a vonat utasaira, mind kutatási asszisztenseinkre nézve igaz; emellett a hétköznapi szituációk esetén a résztvevők informált beleegyezését kérni „*nem csak lehetetlen, de nevetséges is lenne*” (Teele 2014: 126), hiszen a mintába került helyiek a kísérleti beavatkozástól függetlenül egyébként is naponta ingáznak Budapestre.

Végezetül érdemes kitérni arra, hogy a direkt kapcsolat hiánya – hasonlóan más online adatfelvételt használó kísérletekhez (Barchard–Williams 2008: 1112) – ellehetetlenítette, hogy ismertessük a kutatás valódi célját a terepkísérlet alanyaival: vagyis csupán asszisztenseink részesültek *debriefben*, az ingázók nem. A szakirodalom megosztott abban, hogy mely esetekben fogadható el megtévesztést használó terepkísérleteket végezni anélkül, hogy azokat a kutatás valódi célját ismertető tájékoztató követné (McCambridge et al. 2013; Sisti et al. 2013). A politikatudományi terepkísérletekben részt vevők azonban „*jellemzően soha nem tudják meg, hogy kísérleti alanyok voltak, tipikusan nem tesznek beleegyező nyilatkozatot és nem részesülnek felvilágosításban*” (Desposato 2018: 741), és más tudományterületeken sem sokban különbözik ettől a helyzet (Sommers–Miller 2013: 99–101). Reprezentatív közvélemény-kutatások eredményei alapján a *debrief* meglétének nincs hatása a terepkísérlet elfogadottságára, illetve az abban való potenciális részvételi szándékra; azok normatív tartalma – például ha előítéletességet, diszkriminációt kutatnak – ugyanakkor nagyban meghatározza az elfogadottságukat (Desposato 2018: 745–746).

Az etikai szabályozások gyakran felmentést is adnak olyan terepkísérletek számára, ahol az informált beleegyezés és a *debrief* elmaradása arra vezethető vissza, hogy a minimális beavatkozást követően a kutatás vezetői nem lépnek többet interakcióba kísérleti alanyaikkal, így azok utólagos tájékoztatását „*logisztikai akadályok teszik lehetetlenné*” (Sommers–Miller 2013: 104). Hasonlóan a többi ilyen kutatáshoz, alanyainkat mi is anonimizáltuk, a velük való kapcsolatfelvételt a későbbiekben sem volt lehetőségünk. Amikor a *debrief* ilyen gyakorlati korlátokba ütközik, az még az egyébként kimondottan szigorú elvárásokat megfogalmazó Sommers és Miller (2013) szerzőpáros szerint is annak elmaradásának egyetlen védhető esete.¹⁰ A kísérleti alanyok utólagos tájékoztatásának az is célja, hogy lehetőséget teremtsen az érintetteknek tisztázó kérdések feltételére, esetleges aggályaik eloszlására (Barchard–Williams 2008). Ilyesfajta interakciókra a vonat indulását követő percekben a peronon nem volt lehetőség: a kezelt

10 Mások szerint (Barchard–Williams 2008: 1117) a *debrief* elhagyása minimális kockázattal jár mindaddig, amíg a résztvevők előtt csupán a kutatás valódi célja maradt rejtve a megtévesztés következményeképpen; fél óráig együtt utazni két színes bőrű diákkal pedig nem jelent olyan érzelmileg felkavaró beavatkozást (Kraut et al. 2004), amely esetén a *debrief* elengedhetetlen lenne.

csoport tagjai lekésték volna a vonatjukat, és a negyedórával későbbi, kontrollcsoport által használt szerelvényvel tudtak volna csak eljutni a fővárosba.

Felmerülhet alternatívaként, hogy néhány válaszadó esetleg már a *vonat indulása előtt*, a peronon vagy a váróteremben kitöltötte a kérdőívet – így lehetőségünk lett volna őket a helyszínen beavatni terepkísérletünk dizájnjába különösebb adatvédelmi problémák nélkül. Ezzel azonban azt kockáztattuk volna, hogy a kezelt csoport többi – vizuálisan könnyen azonosítható, kezében zöld színű csokoládét tartó – tagjával interakcióba lépnek, felfedve előttük a kutatás valódi célját (Sommers–Miller 2013) még azelőtt, hogy kérdőívünket kitöltenék. Egy, a kísérleti alanyok e-mail címére vonatkozó kérdés sem tette volna lehetővé a *debriefet* a válaszmegtagadók számára; sem pedig azt, hogy a *kérdőívet ki nem töltő, de színes bőrű asszisztenseinkkel együtt utazó ingázókat* tájékoztassuk.

Eredmények

Először prezentáljuk a bevett kontrollváltozók leíró statisztikáit, összehasonlítva a válaszadók két csoportját szociodemográfiai változók alapján. Ezt követően kétmin-tás t-próbát végzünk, összehasonlítva a függő változóink (biztonságérzet a vasúti megálló területén, illetve a környéken sétálva) átlagos értékeit a kísérleti és a kontrollcsoportban. Végül regressziós (OLS) modelleket állítunk fel, ahol a biztonságérzetet a kísérleti/kontrollcsoportba tartozást operacionalizáló dichotóm változóval, valamint az iskolai végzettséggel és a jövedelmi helyzettel prediktáljuk. A jövedelmi helyzetet objektív (havi nettó jövedelem) és szubjektív (mennyire jön ki / milyen nehezen él meg a jövedelméből) változókkal egyaránt mértük.

1. táblázat: *Deskriptív statisztikák a kérdőívet kitöltők körében. Az iskolázottságot 3 fokú skálán mértük, ahol az 1 jelöli az általános iskolai, 2 a középfokú és 3 a felsőfokú végzettséget. A táblázatban szerepeltetett jövedelem forintban megadott, havi nettó bevételt jelöl, ahol az értékek egy 5 fokú skálán szóródnak; a 0 havi 125.000 Ft alatti, míg a 4 havi 416.000 Ft feletti jövedelmet jelöl. Mindkét változót az EVS vonatkozó, magyar nyelvű kérdésével mértük. A táblázat a szerzők saját szerkesztése.*

Kísérleti csoport	Nő (%)	Életkor (átlag, év)	Iskolázottság (átlag)	Jövedelem (átlag)
Kísérleti (7:14)	50	33,3	2,47	1,85
Kontroll (7:30)	77	35,1	2,45	2,13

Az 1. táblázat alapján látható, hogy életkor tekintetében nincs érdemi különbség a két csoport között, a kontrollcsoportunkban ugyanakkor felülreprezentáltak a női válaszadók. Ez ugyanakkor nem befolyásolja az alábbiakban ismertetett eredményeinket: mint azt az

elméleti fejezetben is érintettük, a kormány (Fidesz–KDNP) biztonságiasító diskurzusának egyik markáns eleme a menekültek, illetve a nyitottabb menekültpolitikát folytató európai országok összekapcsolása egy szexuális erőszak keretezéssel; vagyis a menedékkérők/bevándorlók, valamint a nemi erőszakok száma közötti pozitív összefüggés gondolatmankóként való használata. Így az általunk használt módszertani megközelítés konzervatív tesztnek tekinthető. Mivel a kísérleti csoportban kevesebb női válaszadó található, így az elsőfajú hiba valószínűsége alacsonyabb, a másodfajú hibáé pedig magasabb: vagyis a populációban meglévő különbséget „nehezebb” a mintánk alapján rögzíteni, hiszen a biztonságiasító kommunikációra feltételezhetően fogékonyabb női válaszadókból arányában kevesebb került abba a csoportba, amelyet kísérleti beavatkozásunknak kitéttünk – vagyis amelyik csoportközi kontaktusba került színes bőrű, idegen nyelvű asszisztenseinkkel.¹¹ Ezt részben Sik és munkatársai (2016) munkájára alapozzuk: kutatásuk szerint a nők a férfiaknál átlagosan magasabb félelemérzetről számolnak be a bevándorlás kontextusában, illetve nyugtalanabbá válnak, ha bevándorlókkal kell interakcióba lépniük.¹²

Az *egész környékkel* kapcsolatos biztonságérzetre vonatkozó kérdést vizsgáló t-próba eredménye (1. ábra) a konvencionális szintek egyikén sem szignifikáns statisztikailag, így a vonatkozó nullhipotézist nem tudjuk elvetni. A csoportátlagok közötti különbség ($\mu_{\text{kísérleti}} = 1,38$ vs. $\mu_{\text{kontroll}} = 1,73$) mértéke szinte megegyezik az állomást érintő kérdés vonatkozó értékével ($\mu_{\text{kísérleti}} = 1,53$ vs. $\mu_{\text{kontroll}} = 1,93$). Ugyanakkor, miként a 2. ábrán is látható, a kísérleti csoport tagjai – vagyis akik együtt várakoztak a peronon, és együtt utaztak a vonaton színes bőrű asszisztenseinkkel – lényegesen kevésbé érezték magukat biztonságban a *vasútállomás* területén, mint a kontrollcsoportba került ingázók. A minimális kísérleti beavatkozás – két tanzániai fiatalember – hatására közvetlen környezetükben (azaz a vasútállomáson, ahol először találkoztak, majd több-kevesebb ideig együtt várakoztak velük) biztonságérzetük jelentős mértékben, közel 0,4 ponttal lett alacsonyabb.¹³ Összehasonlításképpen a négyfokú skálán mért biztonságérzet változó szórása a kontrollcsoportban 0,37, így nemcsak statisztikai, de szubsztantív értelemben is szignifikáns különbségről beszélhetünk. Az elvégzett t-próbák Welch-féle korrekciót alkalmaznak, és a normáeloszlással kapcsolatos feltételek is teljesülnek; eredményeink és az azokból levont következtetések továbbá változatlanok, ha nem paraméteres becslést (Mann–Whitney U-teszt) alkalmazunk.¹⁴

11 Mindkét csoportban kizárólag jelen tanulmány első szerzője osztotta a kérdőívre vezető QR-kóddal ellátott csokoládét a kísérlet teljes időtartama alatt, így a szisztematikus torzítás – vagyis hogy a nemi aránytalanságok a „kérdőbiztos” személyeyből fakadnának – kizárható.

12 A különbség kevésbé markáns Biró-Nagy (2018: 286) tanulmányában, de ott is a nők körében nagyobb (41%) azoknak a válaszadóknak az aránya, akikben „erős vagy nagyon erős félelmet” ébresztett a bevándorlók érkezésének perspektívája, mint a megkérdezett férfiaknál (36%).

13 Elképzelhető, bár meglátásunk szerint kimondottan valószínűtlen, hogy a kísérleti csoport tagjai nemcsak negyedórával korábban indulnak munkába, de (legalább) negyedórával – vagy akár jelentősen később – is érkeznek haza a kontrollcsoportba tartozó ingázókhoz képest (pl. mert egy adott üzemben, 12 óras munkarendben dolgoznak). Ebben az esetben a kísérleti ingernek kitétt csoport több közvetlen tapasztalattal rendelkezne arról, hogy mennyire „biztonságos sötétedés után egyedül sétálni” a vasútállomáson, illetve annak környékén. Ezt azonban az empiria nem támasztja alá: a nyilvánosan hozzáférhető bűnügyi térkép (<http://terkep.police.hu>) alapján ugyanis a közterületen elkövetett bűncselekmények közül az utolsó 60 napos periódusban – amely a terepmunka időtartamát is magában foglalja – csupán egyetlen történt a vasúti megállóhely relatív közelében, míg legalább hat a település távolabbi pontjain.

14 A vasútállomásra vonatkozó biztonságérzet ez esetben is szignifikánsan különbözik a kísérleti és a kontrollcsoport között ($p < 0,036$), míg az egész környékre vonatkozó nullhipotézist ezúttal sem ($p < 0,059$) tudjuk elvetni.

2. táblázat: *Többváltozós regressziós modellek a két függő változóra: biztonságérzet sötétedés után, a környéken sétálva, ill. a vasútállomáson. A szerzők saját szerkesztése.*

	Függő változó:	
	biztonságos sétálni a környéken (1)	biztonság a vasútállomáson (2)
kísérleti csoport	-0,723*** (0,237)	-0,625*** (0,204)
iskolai végzettség	-0,207 (0,284)	-0,063 (0,244)
havi nettó bevétel	0,124 (0,128)	0,038 (0,111)
szubjektív jövedelem	0,271 (0,185)	0,221 (0,161)
konstans	1,695*** (0,613)	1,638*** (0,530)
Megfigyelések	47	48
R ²	0,229	0,206
Korrigált R ²	0,156	0,132
Reziduális standard hiba	0,807 (df = 42)	0,702 (df = 43)
F-próba	3,122** (df = 4; 42)	2,786** (df = 4; 43)

Megjegyzés: ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$

Elemzésünk utolsó lépéseként többváltozós regressziós modellt állítottunk fel, ahol független változóinkat az előítéletesség és a csoportközi konfliktusok szakirodalma alapján választottuk ki, függő változóink pedig a biztonságérzettel kapcsolatos, ESS-ből kölcsönzött kérdőívitemek (2. táblázat). Modellünk kulcsváltozója továbbá a kísérleti, illetve kontrollcsoportba tartozást jelző *dummy*, amely 1-es értéket vesz fel, amennyiben a válaszadó a 7:14-es vonat utasaként ingázott Budapestre. E változó mindkét modellben szignifikáns, ráadásul az *egyetlen* szignifikáns változó; iránya összhangban van hipotézisünkkel, és a hatásnagyságok konzisztensek a két modellben. A kísérleti csoportba tartozók átlagosan 0,7–0,6 ponttal alacsonyabb biztonságérzetről számoltak be; mindezt kontextusba helyezve olyan, mintha a Norvégiában legutóbb, az ESS 9. adatfelvételi hullámában mért biztonságérzet a Magyarországot jellemző átlagos biztonságérzet szintjére zuhant volna vissza. Nullhipotézisünket így nagy biztonsággal el tudjuk vetni, és megállapítható, hogy minimális csoportközi interakció jelentős mértékben csökkenti a biztonságérzetet.¹⁵

Az eredmény elsősorban nem is hatásnagyságát illetően kiemelkedő, hanem a beavatkozás *minimális jellegét* figyelembe véve: asszisztenseink semmilyen fenyegetést nem jelentettek az utazóközönségre – sőt számos olyan jegytől mentesek voltak, amelyekre a közelmúlt menekültellenes kampányai kondicionáltak a hazai lakosságot (pl. iszlámhoz köthető vallásos külsőségek). Eltérő bőrszínű és idegen nyelvet beszélő se-

15 Az eredmények változatlanok, ha az összes, általunk lekérdezett változót beléptetjük a modellbe, beleértve az 1. táblázatban ismertetett kontrollváltozókat is. Mindkét esetben csak a kísérleti csoportba tartozást jelző dichotóm változó az egyetlen szignifikáns (= -0,68; $p = 0,008$ illetve = -0,55; $p = 0,011$) független változó. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a második, a vasútállomás területére vonatkozó modell F-statisztikája nem szignifikáns egyetlen konvencionális szinten sem.

gítóink semmilyen közvetlen vagy közvetett hátrányt nem okoztak: nem szorították ki a helyieket a munkahelyükről, nem vették igénybe a szociális ellátórendszert, nem tanúsítottak zajos vagy garázda viselkedést – sőt még csak az ülőhelyeket sem vették el a vonaton utazóktól.¹⁶

Konklúzió

Kutatásunkban arra vállalkoztunk, hogy a lehető legminimálisabb beavatkozással teszteljük a csoportközi interakciók hatását a hazai társadalom biztonságérzetére. Terepmunkánk megtervezéséhez a kiindulópontot Enos (2014) tanulmánya adta, de nem törekedtünk direkt replikációra: az általa alkalmazott kutatási terven több ponton is változtattunk, hogy az illeszkedjen a magyar kontextusba. Megállapítva, hogy a harmadik és a negyedik Orbán-kormány, valamint a mögötte álló Fidesz–KDNP-többség tudatosan biztonságiasította a menekültkérdésről és a bevándorlásról szóló diskurzust (Bocskor 2018; Szalai–Göbl 2015), úgy véltük, kutatásunk legnagyobb hozzáadott értéke az lenne, ha a bevándorlással kapcsolatos, viszonylag homogén attitűdök – amelyek döntő részben egyébként is a politikai aktorok üzeneteinek hatására formálódnak (Enyedi 2004) – helyett a biztonságérzetet vizsgálnánk mikroszinten. Bár a nemzetközi kapcsolatok jeles kutatói a migráció biztonságiasítása (*securitization*) témájában kiváló elemzéseket jelentettek meg az összehangolt kormányzati, top-down kommunikáció témájában, mindezidáig nem tesztelték empirikusan, hogy ez a diskurzus hogyan csapódik le az egyének szintjén, és miképpen formálja a választópolgárok elemi érzéseit, benyomásait.

Kutatási asszisztenseinket – két színes bőrű és idegen nyelvű, tanzániai diákot – arra kértünk, hogy a közösségi közlekedést igénybe véve ingázzanak egy közép-magyarországi településről Budapestre minden reggel, hét munkanapon keresztül. Az általuk igénybe vett 7:14-es járat kísérleti, míg a 7:30-as kontrollcsoportként szolgált. Mindkét, utazásukhoz a vasutat választó csoport tagjait arra kértük, hogy töltsenek ki egy, névleg a kötőpályás közlekedés fejlesztési lehetőségeiről szóló kérdőívet, amely a vasútállomásra, illetve a közvetlen környezetre vonatkozó, biztonságérzettel kapcsolatos kérdéseket is tartalmazott. A statisztikai tesztek alapján szignifikáns összefüggés tapasztalható a kísérleti csoportba tartozás és a fenti függő változókra adott válaszok között. Azok, akik asszisztenseinkkel együtt utaztak, átlagosan 0,7–0,6 ponttal alacsonyabb biztonságérzetről számoltak be – utóbbit egy négyfokú (0–3) Likert-skálán mértük. A minimális (és semmiképpen sem fenyegető) csoportközi interakció tehát számottevő változást okozott; az általunk rögzített szociodemográfiai változók ugyanakkor nem bírtak statisztikailag szignifikáns magyarázóerővel.¹⁷

¹⁶ Ez utóbbi onnan tudható, hogy asszisztenseink a saját kérdőívükben említést tettek arról, hogy többen is inkább állva utaztak annak ellenére, hogy számos szabad ülőhely volt. Ezt korábban mások, például Swatrig (2011) is magyar sajátosságként, külföldiek szemével nehezen érthető viselkedésként írta le.

¹⁷ A három változó – havi nettó bevétel, szubjektív jövedelem, iskolázottság – egy olyan, a tanulmányban továbbiakban nem részletezett interakciós modellben sem volt statisztikailag szignifikáns, amelyben a kísérleti csoportba tartozást a kontrollváltozókkal léptettük interakcióba.

Eredményeink Allport (1954) elméleti keretével szemben azt támasztják alá, hogy minimális, konfliktusmentes csoportok közötti kontaktus is érdemben rombolja a többségi társadalom biztonságérzetét. Asszisztenseink semmilyen formában nem jelentettek veszélyt az ingázókra: a nekik szánt kérdőívet kitöltve, telefonjukat nyomkodva utaztak, a fővárosba ingázó maglódiak ugyanakkor mégis kevésbé érezték magukat biztonságban a vasútállomáson, mint azok, akik a két színesbőrű fiatal társasága nélkül jutottak el a munkahelyükre. Kísérletünk Simonovits (2016) kérdőíves vizsgálatát igazolja: a TÁRKI négy évvel ezelőtti, reprezentatív felmérését elemezve kirajzolódott, hogy a csoportközi kapcsolatok *minősége* alapvetően határozza meg, hogy azok milyen előjellel magyarázzák a tömeges migrációval kapcsolatos fenyegetettségérzetet. Azok, akik személyesen ismertek Magyarországon élő kínai, arab vagy afrikai származású személyt, jelentősen alacsonyabbnak ítélték a bevándorlással járó szimbolikus – kulturális és vallási –, valamint reális fenyegetéseket egyaránt. Ezzel szemben a minta azon válaszadói, akik az elmúlt 12 hónapban „menedékkérővel, menekülttel vagy migránssal találkoztak”, érdemben nagyobb fenyegetettségként tekintettek e geopolitikai kihívásra. Mindez Simonovits (2016: 66) értelmezésében azt tanúsítja, hogy az „eseti kontaktus” és a személyes, „minőségi kapcsolat” a bevándorlókkal eltérő folyamatokat indukál. Mivel az általunk használt kísérleti inger az előbbi tapasztalásra hasonlít, a válaszreakció is hasonló: szorongás, félelem és a biztonságérzet csökkenése.

A fenti eredmények konzisztensek Enos (2014) következtetéseivel: bár kutatásunk nem tekinthető a bostoni kísérlet replikációjának – a kutatási tervből következik, hogy eredetileg sem volt annak szánva –, annyi bizonyosan kijelenthető, hogy a csoportközi viszonyokat érintő minimális beavatkozások kontextustól függően működnek, és érdemben képesek formálni attitűdöket és az alapvető érzelmeket. Eredményeink fontos tanulással szolgálnak a csoportközi viszonyok interakcióját és a magyarországi előítéletesség vizsgálatát illetően, de számos további kérdést vetnek fel. Újabb kutatások lennének szükségesek ahhoz, hogy tisztábban lássuk a mechanizmust: vajon az eltérő bőrszín önmagában elegendő-e a biztonságérzet csökkenéséhez, vagy csak az eltérő nyelvhasználattal kombinálva fejt ki hatását? Másképpen fogalmazva, kialakult volna-e a „migránsok betelepítésére” vonatkozó percepció, amennyiben asszisztenseink tudtak volna (az ingázókkal vagy egymással) magyarul kommunikálni? Mennyiben vezethető vissza a biztonságérzet csökkenése arra, hogy asszisztenseink férfiak voltak? A hazai kormánypárti és *alt right* médiumok visszatérő toposza volt, hogy „feleségeiket és gyermekeiket hátrahagyva” érkeznek Európába a menekült férfiak, olyan keretezést használva, amely által „hódítókként” vagy katonákként jeleníthették meg a menedékkérőket. Anyagi és technikai okokból kifolyólag a hatás *időtállóságát* sem volt lehetőségünk tesztelni, noha vitathatatlanul érdekes kérdés, hogy a biztonságérzet az alacsonyabb értékről visszakúszik-e a kontrollcsoport szintjére – és amennyiben igen, mikor.

Tanulmányunk hozzájárulása a hazai szakirodalomhoz részben módszertani újszerűségének köszönhető: előítéletességet, bevándorlással és menekültekkel kap-

csolatos attitűdöket sokan, sokféleképpen vizsgálták már a magyar kontextusban (Barna–Koltai 2019; Messing–Ságvári 2016; Faragó–Kende 2017), de szinte kizárólag megfigyelés során szerzett survey-adatokkal.¹⁸ Kutatásunk azt a percepciót modellezte, hogy egy közép-magyarországi kisvárosba „migránsokat telepítettek be”: a helyiekkel együtt, reggelente ugyanabban az időpontban a fővárosba ingázva asszisztenseink azt az illúziót kelthették, hogy a település (állandó vagy ideiglenes) lakói.¹⁹ Mivel a kísérlet elválaszthatatlan a magyar menekültpolitika és bevándorlásellenes kormányzati kampány kontextusától, kutatásunk megállapításai különösen relevánsak, és empirikus támpontot jelentenek a menekültkérdés és a migráció biztonságiasítását vizsgáló munkák (Bocskor 2018; Nagy 2016) számára.

A Bocskor (2018: 552) által is felvetett kérdés – miszerint a menekültellenes diskurzus és intézkedések elsősorban a kormány opportunistá, népszerűségjavító eszközei voltak, vagy mélyebb történelmi-intézményi kontextusban gyökereztek – egyéni szinten is továbbgondolásra érdemes. Vajon az általunk dokumentált oksági kapcsolat mennyiben az utóbbi évek diskurzív keretezésének, morális pánikjának (Barna–Koltai 2019) eredménye, és mennyiben a társadalom „ösztönös”, meglévő reakciója? Longitudinális adatok nélkül ezt a kérdést nem tudjuk megválaszolni, de kísérletünk replikációja közelebb vihet a megértéshez.

A magyar társadalom széles körben elutasítja a migrációt, és Európa egyik legkevésbé befogadó országa (Bocskor 2018; Sik et al. 2016), és a kormány bevándorlásellenes narratíváját állami és politikai szereplők – ideértve az ellenzékiet is – egyaránt átvették (Bernáth–Messing 2015); a médiafelületekhez való egyenlőtlen hozzáférésnek és az ellenzéki pártok inaktivitásának köszönhetően rekordmagas szintre kúszott fel az idegenellenes attitűdökkel rendelkezők száma. Regressziós modellünkben kontrolláltunk a jövedelmi helyzetre és az iskolázottságra, de nem zárhatjuk ki, hogy al csoportanalízis révén érdemi különbségeket találunk olyan változók mentén, amelyeket nem vontunk be az elemzésbe. Kérdőíves adatok alapján ismert, hogy a Fidesz és a Jobbik szavazói nagyobb valószínűséggel értelmezik fenyegetésként a migrációt, mint azok, akik az MSZP-t támogatják (Simonovits 2016). Egy, a miénkhez hasonló kutatási felépítést használó kísérlet segítségével például vizsgálható lenne, hogy a minimális csoportközi interakció által kiváltott, biztonságérzetre gyakorolt hatást mennyiben módosítja a kísérleti alanyok ideológiája vagy pártpreferenciája. Egy ilyen, bal-jobb skálát vagy pártpreferenciára vonatkozó kérdést tartalmazó replikáció pontosítaná továbbá azt is, hogy a megfigyelési adatokban kirajzolódó összefüggés mennyiben a társadalmi elvárások által generált torzítás (*social desirability bias*), vagy a politikai kérdésblokk kondicionáló, *framing*-hatásának következménye, és valóban eltérően reagálnak-e a „betelepített migránsok” megjelenésére ellenzéki és kormánypárti szimpatizánsok.

18 Ritka kivételt jelent Simonovits–Kézdí–Kardos (2018) munkája, amelyben a romák és a bevándorlók elleni előítéleteket kísérleti úton, egy szerepjáték kipróbálása által csökkentették.

19 A tanulmány egyik szerzőjét egy idősebb férfi gyanútlanul le is szólította, afelől érdeklődve, hogy látta-e „a migránsokat a váróteremben”, akiket véleménye szerint betelepítettek Maglódra.

A társadalmi távolságot mérő Bogardus-skálán rendszerint rosszul szerepelő hazai cigányság mellé az utóbbi időben felzárkóztak az arabok és a színes bőrűek is; szűk egy évtized leforgása alatt a magyar társadalom már kevésbé fogadna el szomszédnak, munkatársnak vagy családtagnak egy afrikait vagy arabot, mint egy romát (Hayes 2020). A trend megfordulásáról, illetve a bevándorlóként azonosított népcsoportok irányába megnyílvánuló általános elutasítás mögötti okokról ugyanakkor mindezidáig keveset tudtunk. A biztonságérzettel, illetve annak hiányával kapcsolatos, kísérleti módszertanunk által feltárt oksági mechanizmusok az első lépést jelenthetik az ilyen irányú vizsgálódások számára.

Abstract: The study tests the causal relationship between intergroup contact and sense of security at a settlement in Central Hungary. The 2015 refugee crisis and the Hungarian government's response have a profound effect on the political agenda and altered associations and perceptions of third country nationals. For many Hungarians, the possibility of refugees "settling down", or people of color and of non-Christian religious background appearing in one's locality have possibly become a source of anxiety and fear. The study conducts an experiment to scrutinize what responses are associated with a minimal intervention: having daily contact with two African male confederates when commuting to school or work. Locals taking the same route were split into treatment and control groups; they were only distinguished by the time of the departure. Those in the treatment group travelled with two Tanzanian male students, who acted as confederates and commuted from the suburbs to Budapest together with locals. Commuters were asked to fill a questionnaire advertised as a public opinion survey on mass transit; nonetheless it also included a battery of items tapping into their sense of security. Respondents in the treatment (N=32) and control (N=31) groups statistically significantly differ with respect to the dependent variable: those commuting together with our confederates have reported lower levels of sense of security on the train and at the train station according to the fitted regression models and t-tests. Findings of the study confirm the modified version of contact theory – i.e. "quality" and "superficial" contacts have a different sign when predicting levels of migration-related fears – and offers the first micro-level test of recent years' securitizing discourse.

Keywords: intergroup contact, migration, sense of security, between-groups design, contact theory, securitization

Irodalom

- Allport, G. W. (1954): *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Baldassarri, D. – Abascal, M. (2017): Field Experiments Across the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, (43): 41–73. <https://doi.org/10.1146/annurevsoc-073014-112445>
- Barchard, K. A. – Williams, J. (2008): Practical advice for conducting ethical online experiments and questionnaires for United States psychologists. *Behavior Research Methods*, 40(4): 1111–1128. <https://doi.org/10.3758/BRM.40.4.1111>
- Barlai, M. – Sik, E. (2017): A Hungarian Trademark (a Hungarikum): the Moral Panic Button. In Barlai, M. – Fähnrich, B. – Griessler, C. – Rhombert, M. (Hg.): *The Migrant Crisis: European Perspectives and National Discourses*. Münster: LIT.
- Barna I. – Koltai J. (2018): A bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök belső szerkezete és az attitűdök változása 2002 és 2015 között Magyarországon a European Social Survey (ESS) adatai alapján. *Socio.hu*, (2): 4–23. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2018.2.4>

- Barna, I. – Koltai, J. (2019): Attitude Changes towards Immigrants in the Turbulent Years of the ‚Migrant Crisis’ and Anti-Immigrant Campaign in Hungary. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 5(1): 48–70. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v5i1.501>
- Bernáth G. – Messing V. (2015): Bedarálva. A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. *Médiakutató*, 17(4): 7–17.
- Bíró-Nagy A. (2018): Politikai lottóötös: a migráció jelentősége a magyar politikában, 2014–2018. In Böcskei B. – Szabó A. (szerk.): *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest: Napvilág Kiadó, 269–291.
- Bobo, L. (1983): Whites’ opposition to busing: Symbolic racism or realistic group conflict? *Journal of Personality and Social Psychology*, (45): 1196–1210. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.45.6.1196>
- Bocskor, Á. (2018): Anti-Immigration Discourses in Hungary during the ‘Crisis’ Year: The Orbán Government’s ‘National Consultation’ Campaign of 2015. *Sociology*, 52(3): 551–568. <https://doi.org/10.1177/0038038518762081>
- Böcskei B. – Molnár Cs. (2017): Kormányon a radikális jobboldal? – A Jobbik ígéretei a magyarországi törvényalkotásban (2010–2014). *Politikatudományi szemle*, 26(1): 55–76.
- Buzan, B. – Wæver, O. – De Wilde, J. (1998): *Security: A new framework for analysis*. Boulder/London: Lynne Rienner Publishers. <https://doi.org/10.2307/2586187>
- Citrin, J. – Green, D. P. – Muste, C. – Wong, C. (1996): Public Opinion Toward Immigration Reform: The Role of Economic Motivations. *The Journal of Politics*, 59(3): 858–881. <https://doi.org/10.2307/2998640>
- Desposato, S. (2018). Subjects and Scholars’ Views on the Ethics of Political Science Field Experiments. *Perspectives on Politics*, 16(3): 739–750. <https://doi.org/10.1017/S1537592717004297>
- Enos, R. D. (2014): Causal effect of intergroup contact on attitudes. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(10): 3699–3704. <https://doi.org/10.1073/pnas.1317670111>
- Enyedi Zs. (2004): A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában. *Századvég*, 9(3): 3–26.
- Enyedi Zs. (2012): Okos szavazás és provokált részvétel. *Politikatudományi Szemle*, 21(3): 35–57.
- Enyedi Zs. – Fábíán Z. – Sik E. (2004): Nőtték-e az előítéletek Magyarországon? In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2004*. Budapest: TÁRKI, 375–399.
- Fábíán Z. – Sik E. (1996): Előítéletesség és tekintélyelvűség. In Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 1996*. Budapest: TÁRKI–Századvég, 381–413.
- Faragó L. – Kende A. (2017): Az elnyomás támogatása vagy az egyenlőség ellenzése? Az új szociális dominancia orientáció skála (sdo7) vizsgálata. *Alkalmazott Pszichológia*, 17(1): 115–135.

- Fiske, S. T. (2014): *Social beings: Core motives in social psychology*. 3rd ed. Hoboken, NJ: Wiley.
- Gerő, M. – Sik, E. (2020): The Moral Panic Button: Construction and consequences. In Goździak E. M. – Main I. – Suter B. (eds.): *Europe and the Refugee Response*. London: Routledge, 39–58. <https://doi.org/10.4324/9780429279317>
- Hayes, L. (2020): *How the Hungarian government's anti-migration campaign affected attitudes towards the Roma minority? CEU Political Science Department master theses*. Budapest: Central European University. http://www.etd.ceu.edu/2020/hayes_lukacs.pdf (utolsó letöltés: 2020. 01. 15.)
- Hintjens, H. (2019): Failed Securitisation Moves during the 2015 'Migration Crisis'. *International Migration*, (57): 181–196. <https://doi.org/10.1111/imig.12588>
- Illés G. – Körösenyi A. – Metz R. (2018): Broadening the limits of reconstructive leadership: Constructivist elements of Viktor Orbán's regime building politics. *The British Journal of Politics and International Relations*, 20(4): 1–19. <https://doi.org/10.1177/1369148118775043>
- Jones, M. (2002). *Social psychology of prejudice*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Katz, D. – Braly, K. W. (1935): Racial prejudice and racial stereotypes. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 30(2): 175–193. <https://doi.org/10.1037/h0059800>
- Kitzinger D. (2000): A morális pánik elmélete. *Replika*, (40): 23–48.
- Kmetty, Z. (2018): Incumbent party support and perceptions of corruption – an experimental study. *Szociológiai Szemle*, 28(4): 152–165.
- Kovarek, D. – Littvay, L. (2019): Where Did All the Environmentalism Go? Politics Can Be Different (LMP) in the 8 April 2018 Hungarian parliamentary elections. *Environmental Politics*, 28(3): 574–582. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1567874>
- Kovarek, D. – Róna, D. – Hunyadi, B. – Krekó, P. (2017): Scapegoat-Based Policy Making in Hungary: Qualitative Evidence for How Jobbik and its Mayors Govern Municipalities. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 3(3): 63–87. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v3i3.382>
- Kovarek, D. – Soós, G. (2016): Cut from the Same Cloth? A Comparative Analysis of Party Organizations in Hungary. In Sobolewska-Myslik, K.– Kosowska-Gastol, B. & Borowiec, P. (eds.): *Organizational Structures of Political Parties in Central and Eastern European Countries*. Krakow: Jagiellonian University Press, 185–208.
- Kraut, R. – Olson, J. – Banaji, M. – Bruckman, A. – Cohen, J. – Couper, M. (2004): Psychological Research Online: Report of Board of Scientific Affairs' Advisory Group on the Conduct of Research on the Internet. *American Psychologist*, 59(2): 105–117. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.2.105>
- Letenyei L. – Takács K. (2003): Önpusztító jóslat. Miért veszítheti el a közvélemény-kutatások szerint népszerűbb párt a demokratikus választásokat? *Századvég*, 1(27): 83–99.
- Markaki, Y. – Longhi, S. (2013): What determines attitudes to immigration in European countries? An analysis at the regional level. *Migration Studies*, 1(3): 311–337. <https://doi.org/10.1093/migration/mnt015>

- McCambridge, J. – Kypri, K. – Bendtsen, P. – Porter, J. (2013): The use of deception in public health behavioral intervention trials: a case study of three online alcohol trials. *The American Journal of Bioethics*, 13(11): 39-47. <https://doi.org/10.1080/15265161.2013.839751>
- Messing V. – Ságvári B. (2016): „Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk”. A magyarországi idegenellenesség okairól. *Socio.hu*, (2): 17–37. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2016.2.17>
- Morton, R. B. – Tucker, J. A. (2014): Experiments, Journals and Ethics. *Journal of Experimental Political Science*, 1(2): 99–103. <https://doi.org/10.1017/xps.2014.23>
- Mudde, C. (2002): The Ideology of the Extreme Right. Manchester: Manchester University Press. <https://doi.org/10.7228/manchester/9780719057939.001.0001>
- Nagy, B. (2016). Hungarian Asylum Law and Policy in 2015–2016: Securitization Instead of Loyal Cooperation. *German Law Journal*, 17(6): 1033–1082. <https://doi.org/10.1017/S2071832200021581>
- Pálosi É. – Sik E. – Simonovits B. (2007): Diszkrimináció a plázában. *Szociológiai Szemle*, 17(3–4): 135–148.
- Patkós V. (2015): Önigazolás és vágyvezérelt gondolkodás: Kognitív torzítások a választói döntésekben a 2014-es választások során. *Politikatudományi Szemle*, 24(3): 75–95.
- Pettigrew, T. F. – Tropp, L. R. (2006): A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5): 751–783. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>
- Sieber, J. E. – Iannuzzo, R. – Rodriguez, B. (2008): Deception methods in psychology: Have they changed in 23 years? In: Bersoff, Donald N. (ed.): *Ethical conflicts in psychology (4th ed.)*. Washington, DC.: American Psychological Association. 415–416.
- Sik E. – Simonovits B. – Szeitl B. (2016): Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Regio*, 24(2): 81–108. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v24i2.114>
- Simonovits, B. (2016): Realistic and Symbolic Threats. The Social Basis of Mass-Migration Related Fear in Contemporary Hungary. *Szociológiai Szemle*, 26(4): 53–73.
- Simonovits, B. – Bernát, A. (2016): *The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary*. Budapest: TÁRKI. http://old.tarki.hu/hu/news/2016/kitekint/20160330_refugees.pdf (utolsó letöltés: 2020. 03. 18.)
- Simonovits, G. – Kézdi, G. – Kardos, P. (2018): Seeing the World Through the Other's Eye: An Online Intervention Reducing Ethnic Prejudice. *American Political Science Review*, 112(1): 186–193. <https://doi.org/10.1017/S0003055417000478>
- Sisti, D. A. – Segal, A. – Jaeger, J. (2013): Deceiving Without Debriefing: A Pragmatic Overreach? *The American Journal of Bioethics*, 13(11): 50–52. <https://doi.org/10.1080/15265161.2013.839756>

- Sommers, R. – Miller, F. G. (2013). Forgoing Debriefing in Deceptive Research: Is It Ever Ethical? *Ethics & Behavior*, 23(2): 98–116. <https://doi.org/10.1080/10508422.2012.732505>
- Stangor, C. (2000): Volume overview. In Uó. (ed.): *Stereotypes and prejudice: Essential Readings*. New York, NY: Psychology Press, 1–16. <https://doi.org/10.1080/10973430008408635>
- Stangor, C. – Schaller, M. (2000): Stereotypes as individual and collective representations. In Stangor C. (ed.): *Stereotypes and Prejudice: Essential Readings*. Ann Arbor, MI: Psychology Press, 64–82. <https://doi.org/10.1080/10973430008408635>
- Swatrigé, C. (2011): *Marslakók földje. Avagy Magyarország angol szemmel*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Szalai, A. – Göbl, G. (2015): *Securitizing Migration in Contemporary Hungary*. Center for European Neighborhood Studies, Working Paper. <https://cens.ceu.edu/sites/cens.ceu.edu/files/attachment/event/573/szalai-goblmigrationpaper.final.pdf> (utolsó letöltés: 2020. 03. 18.)
- Tajfel, H. – Turner, J. C. (1986): The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In Worchel S. – Austin W. G. (eds.): *Psychology of Intergroup Relation*. Chicago: Hall Publishers, 7–24. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>
- Taylor, S. – Fiske, S. (1978): Salience, Attention, and Attribution: Top of the Head Phenomena. *Advances in Experimental Social Psychology*, 11(1): 249–288. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60009-X](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60009-X)
- Teele, D. L. (2014): Reflections on the Ethics of Field Experiment. In Teele, D. L. (ed.): *Field Experiments and Their Critics. Essays on the Uses and Abuses of Experimentation in the Social Sciences*. New Haven: Yale University Press, 115–140. <https://doi.org/10.12987/9780300199307-007>